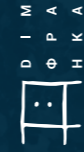

Наталя Тихолоз

ПЕТРО ФРАНКО

формула долі

Наталя Тихолоз • ПЕТРО ФРАНКО формула долі

Наталя Тихолоз

**ПЕТРО
ФРАНКО**

формула долі

• ПЕТРО ФРАНКО

ПЕТРО
ФРАНКО

До 130-ліття з дня народження Петра Франка
та 80-літнього ювілею Музею Івана Франка у Львові

Львівська
міська
рада

Львівський національний літературно-меморіальний музей Івана Франка
Львівський національний університет імені Івана Франка
ГО «Асоціація Музеїв Івана Франка»

Серія «Бібліотека Дому Франка». Випуск 8
(Спеціальний випуск Наукового вісника
Національного музею Івана Франка)

Наталя Тихолоз

ПЕТРО ФРАНКО

формула долі

**Життєпис
на тлі доби**

*Драма на сім дій і дві інтермедії
з прологом, ексодом та епілогом*

Львів – 2021

Тихолоз, Наталя

Петро Франко: Формула долі. (Життєпис на тлі доби) : монографія / Наталя Тихолоз. — Львів : [Львівський національний літературно-меморіальний музей Івана Франка], 2021. — 288 с., іл. — (Серія «Бібліотека Дому Франка». Вип. 8).

Життєпис Петра Франка – харизматичної постаті, третього сина Івана Франка й Ольги з Хоружинських – ребус із багатьма невідомими. Формула його долі складна і багаторівнева. Інженер, учений-хімік, спортсмен, пластун, січовий стрілець і сотник УГА, авіатор, видавець, мандрівник, письменник, педагог, винахідник, депутат, декан, директор музею... Ким він тільки не був за своє передчасно обірване життя! Про його шлях до себе, до людей та до світу, про його життєву філософію, повну таємниць долю і творчі осяги – у науковій біографії, заснованій на історичних фактах та архівних документах й ілюстрованій меморіальними світлинами.

*Надруковано за ухвалою науково-методичної ради
Львівського національного літературно-меморіального музею
Івана Франка (протокол № 10 від 30.10.2020)*

Відповідальний редактор:

Богдан Тихолоз, кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник, доцент, директор Львівського національного літературно-меморіального музею Івана Франка

Наукова редакторка:

Ярослава Мельник, докторка філологічних наук, професорка кафедри філології Українського Католицького Університету

Рецензенти:

Лариса Бондар, кандидатка філологічних наук, професорка кафедри української літератури ім. акад. М. Возняка Львівського національного університету імені Івана Франка
Михайло Гнатюк, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії літератури та порівняльного літературознавства Львівського національного університету імені Івана Франка, голова Міжнародної асоціації франкознавців
Олеся Ісаюк, докторка гуманітарних наук (докторка філософії), молодша наукова співробітниця Національного музею-меморіалу пам'яті жертв окупаційних режимів «Тюрма на Лонцького»
Валерій Корнійчук, доктор філологічних наук, професор кафедри української літератури ім. акад. М. Возняка Львівського національного університету імені Івана Франка
Богдан Якимович, доктор історичних наук, професор кафедри історичного краєзнавства Львівського національного університету імені Івана Франка

Присвячую Ользі Франко з Білевичів,
яка любила і чекала...

- © Наталя Тихолоз, 2021
- © Віктор Мартинюк, дизайн обкладинки, 2021
- © Святослав Владика, портрет Петра Франка (на обкладинці), 2021
- © Львівський національний літературно-меморіальний музей Івана Франка, 2021

ЗМІСТ

Повернення (з) легенди. Переднє слово <i>Богдана Тихолоза</i>	9
Пролог	13
Дійові особи	16
Подяки	17
Дія I	
Початок лету: від рідного гнізда до світу пригод (1890–1914 рр.)	19
Дитинство: природа й пригода	19
Навчання: наука без бука	28
Спорт: рух і дух	33
«Пласт»: гурт і гарт	39
Дія II	
Крізь вир війни: на землі й у повітрі (1914–1919 рр.)	53
Стрілець: шлях і чин	54
Летун: у коханні та війні	73
Дія III	
На руїнах старої Європи: з Білгорода до Відня (1919–1922 рр.)	83
Дипломат: мандри і місія	83
Видавець: «Франко Син і Спілка»	87
Дія IV	
«Коломия – не помя, Коломия – місто...» (1922–1930 рр.)	97
Професор гімназії: від фізики до фізкультури	99
Спорт і руханка: теорія і практика	101
Пластовий опікун: наставник і виховник	109
Просвітник: науково-популярні праці	113
Без праці: історія звільнення	116
Інтермедія I	
Франко-син: у пошуках творчого «я»	121
Письменник: від перших проб до коломийського періоду	121
Син за Батька: художня франкіана	124
Між літературою і театром: драматичні спроби	126
Література боротьби й перемог: історико-патріотична проза	128

У світі пригод: оповідання для дітей і молоді	130
По війні: село і люди	132
Світ, який зникає: «Пачкар Демко і інші оповідання»	133
На морях і за морями: тревел-буки «Дядько Шкіпер» і «В пралісах Бразилії» ...	135
«Маскулінна» проза: від художньої автобіографії до уявної туристики.....	137
Дія V	
У «червоному» Харкові: рай чи гетто? (1931–1936 рр.)	141
На валізах: спокуса фахом	141
Інженер-хімік: винаходи і патенти	145
Тінь Холодної Гори: під тиском репресій	152
Історія неповернення: люди і речі	156
Мовою документів: агент, шпигун чи... націоналіст?	161
Дія VI	
Повернення в Галичину: пошуки місця під сонцем (1936–1939 рр.)	167
Педагог: учителювання у Львові та Яворові.....	167
Non-fiction: мемуарна і кулінарно-господарська проза.....	173
Інтермедія II	
Стрілецький тревелог: «Від Стрипи до Дамаску. Пригоди четаря УСС»	183
Сенсаційна повість: пригоди, мандри, воєнна історія	184
Плагіатний скандал: привид Ловренса Аравійського	189
Дія VII	
«Перші совіти»: в обставинах радянської окупації (1939–1941 рр.)	193
Під знаком «золотого вересня»: учасник Народних Зборів	196
Перший: фундатор музейного франкознавства	207
Депутат Верховної Ради УРСР	225
Ексод	
«Расстрелян за националистическую деятельность...»: таємниця смерті (червень – липень 1941 р.)	233
«Подарунок» на уродини: арешт чи евакуація?	234
Загадка смерті: версії та контраверсії	238
Епілог	
Основні друковані праці Петра Франка	261
Архівні джерела	265
Примітки	267
Іменний покажчик	283

ПОВЕРНЕННЯ (3) ЛЕГЕНДИ

Коли за ним прийшли, він не знав, куди і як надовго його повезуть. Тим паче не відав, яка доля на нього чекала. Хоча, може, й передчував. Не міг не передчувати. Був стриманий у словах і проявах почуттів, як і належить воїнові. Тільки наполог, щоби дозволили прийняти ванну. Завжди взірцево охайний, він не міг дати й найменшого шансу запаху страху чи смерті. Переодягнувся в усе чисте, як перед боєм. Попрошався з хворою матір'ю, якої вже не побачить. Вона помре менше ніж за три тижні, нічого не знаючи про долю сина. Точно не відомо, чи він її пережив. Це був день його народження. Власне, п'ятдесят перший. Найімовірніше, останній.

* * *

Сьогодні він повертається. У рік своїх 130-річних уродин. Його доля – незарубцьований шрам на зламаному хребті українського двадцятого століття. Його діяльність – кипучий вулкан енергії праці й чину. Його спадщина – ще не осягнений уповні творчий материк, що простягається від літератури до інженерії, від хімії до кулінарії, від гімнастики до гуманістики... Його ім'я – Петро. Камінне. Тверде. Апостольське. Його прізвище – Франко. Так, саме той. Тільки інший. Інший Франко.

* * *

Інженер. Хімік. Винахідник. Спортовець. Стрілець. Пластун. Летун.
Музейник. Дослідник. Декан. Депутат. Директор.
Перший директор музею свого великого Батька. Ба більше – творець і засновник.
Музею, в якому впродовж багатьох десятиліть було заборонено згадувати його ім'я. Навіть пошепки.
Але воно промовляло тут – із кожної речі, з кожного кута, з кожного каменя.
І досі промовляє.
Тепер уже не мовчки.

* * *

Ми лише пізнаємо його. Чи впізнаємо?
Його струнку, по-військовому випростану постать.
Елегантний костюм. Модну і дбайливо дібрану краватку.
Його мужнє, мов із каменю тесане обличчя.
Обличчя зрілого, певного себе чоловіка – з душею хлопчика, вічно спраглого пригод і випробувань.
Глибокі сіро-голубі очі.
Іронічну посмішку, надійно заховану в міцно стулених устах, і характерні вуса.
Не батьківські. Його власні.

* * *

За трагічною іронією долі, гілка його родоводу сьогодні найщедріша на нащадків. Вона живе і буяє, родить і плодоносить.
Їх багато, Петрових.
І вони сьогодні знову в Домі Франка.
У домі Франків.
У власному домі.
І кожен із них – Франко.
Як і він.
Як і ви.
Як і ми.

* * *

Коли його в день уродин забрали з дому, він мовчав.
Наш обов'язок – повернути йому голос.
Його голос, його доля, його спадщина промовляють зі сторінок цієї книжки.
Мовою документів. Світлин. Спогадів. Свідчень очевидців. Газетних оповісток. Агентурних доносів. Розстрільних списків. Намогильних написів. Розшифрованих телеграм. Фальшивих некрологів.
Ще ніколи ці тексти не кричали так голосно.
І голос їм дала Наталя Тихолоз, яка з окрушин розбитої мозаїки, розсипаних по архівах, музеях і книгосховищах різних країн та континентів, витворила цілісний, захопливий, карколомний, сливе детективний дослідницький сюжет – життєпис на тлі доби.
Життєпис, що читається, як роман, і проживається, як драма.
Перший науковий життєпис Петра Франка, сформований на підставі документів і фактів, а не припущень і домислів.
Це не лише біографія видатної, а втім, майже незнаної особистості – без купюр і чуток, без замовчувань і кривотлумачень.
Це біографія цілої генерації – народженої на порозі нового століття, гартованої у визвольних змаганнях, роздертої сумнівами, гризеної гіркою поразкою, полоненої чужими імперіями, спокушеної, використаної, страченої.
Викресленої генерації.
Генерації невизнаних і незнаних героїв.
Негероїчних героїв негероїчної доби.
Покоління Петра Франка.

* * *

Яка вона, формула долі Петра Франка?
Як її розгадати?
Справа за вами.
Точно знаю: вона того варта.
Бо він вартий розгадки. І вартий цієї книжки.
Певен: вона варта його.

Богдан Тихолоз, директор Дому Франка

ПРОЛОГ

На цьому місці мав би бути вступ, який читач зазвичай просто перегортує. І воно зрозуміло, бо ж кому-то (крім, певно, невеликої когорти «науково стурбованих») цікаво читати огляд бібліографії до теми? Саме тому я не з'ясовуватиму тут, що є об'єктом і предметом мого дослідження. Бо це, за гамбурзьким рахунком, нічого не додасть до того, що я хотіла б сказати і що вже сказала.

Зазначу лише, дорогий читачу, що Ти тримаєш книжку про мужнього чоловіка дуже темпераментної й непосидючої вдачі – про Петра Франка.

І книжку цю написала жінка.

Звісно, я намагалася бути об'єктивною, гендерно неупередженою і зібрати про свого героя якнайбільше інформації. Але часами, зізнаюся відверто, я відчувала, що мені бракує компетенції, щоб осягнути всі грані особистості Петра Франка. Мій амбітний персонаж «вислизав» від мене, постійно кидаючи мені все нові й нові виклики... Його енергійна натура, успадкована не лише від славетного батька, а й від нащадків козацького роду Хоружинських по лінії матері, не вписувалась у межі моєї філологічної освіти. А тому я змушена була пізнавати світ і життя під іншим кутом зору. Пізнавати разом із Петром Франком. Він запровадив мене до царин спорту, «Пласту», військової справи, авіації, хімії, інженерії – всього того, що було важливо для нього, але від чого моя жіноча натура була далека (і навіть байдужа) та чим до «знайомства» з ним я особливо й не цікавилася. Завдяки Петру Франкові я познайомилася наживо й онлайн із цілою когортою чудових дослідників історії спорту, «Пласту», авіації, війська, науковців у галузі харчової промисловости та хіміків – усіх тих, із якими, напевно, за інших обставин я б і не запізналася.

Петро і Ольга Франки з доньками Вірою та Асею. Шешори, 1930 р.

Урешті-решт, це змусило мене вийти за межі філології й подивитися на себе і на те, що я роблю, збоку. Трохи відсторонено, але дуже практично і реально.

Чому ж тоді я взялася за це, запитаєте мене? Мабуть, тому, що мені особливу насолоду приносить сам процес пізнання, дослідження незнаного, розкручування заплутаних сюжетів і складання пазлів у цілісну картину життя.

Чи все в мене склалося? Мабуть, ні. Я не знайшла відповідей на всі питання. Але намагалася. Дещо спростувала, дещо уточнила, а дещо таки вишуквала цілком нове й незнане.

Життєпис Петра Франка – харизматичної постаті, третього сина відомого класика Івана Франка й Ольги з Хоружинських – ребус із багатьма невідомими.

Формула його долі складна й багаторівнева.

Петро Франко був ученим-хіміком, спортсменом, пластуном, січовим стрільцем і сотником УГА, авіатором, видавцем, мандрівником, письменником, педагогом, винахідником, депутатом, директором музею... Ким він тільки не був за своє коротке, передчасно обірване життя. Бо ж ці характеристики з його досьє можна продовжувати і далі...

Історія його життя сповнена романтики, випробувань, змагань, жорстокости, міфів і багатьох загадок. Так що сам він скидається на такого собі романтичного героя...

Чи був він героєм? – Так. Був.

Чи був ним завжди? – Ні.

Чи був він *гідним сином* свого батька? – Так.

Чи був він *лише* сином Івана Франка? – Ні.

Він був собою. Різним. Він був іншим. Він також був Франком. Він був іншим Франком. Він був тим, хто в негеройських обставинах часом змушений іти на компроміси.

Часом робив те, чого не хотів...

Часом помилявся і падав, програвав чи перемагав, нокаутував чи сам бував у нокауті. Але вставав і йшов далі... І при цьому він завжди залишався людиною...

Людиною честі, діла і сильної волі.

Таким був Петро Франко...

Про його шлях до себе, до людей і до світу, про його життєву філософію, повну таємниць біографію й творчі осяги – в цій книзі.

* * *

Я не знаю, чи обрав мене Петро Франко як ту, хто має розповісти його історію... Але знаю точно, що я обрала його. І зробила це свідомо.

Коли 2004 року я захистила кандидатську дисертацію про казки Івана Франка, то наступне питання, яке мене цікавило найбільше, – це те, хто був отими першими читачами Франкових казок? Як Франкова «філософія» казки вплинула на формування світогляду

і на життєвий сценарій його перших реципієнтів? Ким вони стали? Які цінності сповідували? А оскільки свої казки Іван Франко написав насамперед для своїх-таки дітей: Андрія, Тараса, Петра і Ганни, – то саме вони й увійшли на довгі десятиліття в поле моєї уваги та моїх досліджень.

Історія мого знайомства з Франчатами налічує вже понад 15 років. За цей час я сама стала мамою трьох дітей і здобула те, чого не відшукаєш в архівах і не вчитаєш у книжках. Маю на увазі досвід, життєвий і професійний. І Франчата стали значною частиною цього досвіду. Вони міцно й назавжди увійшли в моє життя. Так що часами я навіть жартувала, що я справжня багатодітна мама, бо ж маю трьох своїх і ще чотирьох Франкових дітей... Троє Тихолозенят і ще четверо Франчат! :)

Першим із Франчат, про кого я написала, був первісток – «найдорожчий помічник» батька, Андрій¹. Далі з'явилася моя студія про єдину донечку подружжя Франків, «бранку ностальгії» Анну². Потім були непрості пошуки «профілів і масок» середульшого сина і брата, Тараса Франка³.

І ось, нарешті, остання з циклу моїх дослідницьких розповідей про Франчат – історія Петра Франка. Цікава. Складна. Напружена. І непередбачувана.

Пускаючи її у широкий світ на суд шановної громади, я, звісно, і радію, і сумую водночас. Саме так, як буває тоді, коли дорослі діти покидають батьківську оселю і батьки, щасливі, що діждали того часу, пускають сльозу їм услід...

Якщо ця книга хоча б частково відповість на ті питання, про які мовчали упродовж восьми десятиліть від часу загадкового зникнення Петра Франка, і наблизить нас до пізнання правди, то я вважатиму, що моя праця не була даремною. І якщо когось із моїх сучасників чи з наступного покоління дослідників вона наштовхне на якісь нові версії та інтерпретації долі Петра Франка, то я буду щаслива, що і моя цеглина придалася для відбудови міцного підмурівка нашої національної історії.

¹ Див.: Тихолоз Н. Згасла свічка Андрія Франка // Дзвін. 2010. № 8. С. 113–121; Тихолоз Н. Найдорожчий помічник (Згасла свічка Андрія Франка). URL: <https://frankolive.wordpress.com/2016/07/26/найдорожчий-помічник-згасла-свічка-а/>; Андрій Франко. Найдорожчий помічник: творчий доробок / Передм., упоряд. і коментарі Н. Тихолоз. Львів: [Львівський національний літературно-меморіальний музей Івана Франка], 2017. 248 с.

² Див.: Тихолоз Н. У пошуках утраченого раю (Любов і туга Анни Франківни) // Вісник Львівського університету. Серія філологічна: Франкознавство. 2011. Вип. 55. С. 169–194; Тихолоз Н. Бранка ностальгії (Анна Франко-Ключко: Повернення). URL: <https://frankolive.wordpress.com/2016/08/06/бранка-ностальгії-анна-франко-ключко>

³ Див.: Тихолоз Н. Профілі і маски Тараса Франка // Франко Т. Вибране: У 2-х томах / Упоряд. Є. Баран, Н. Тихолоз. Івано-Франківськ: Сеньків М. Я., 2015. Т. 1. С. 9–54; Тихолоз Н. Тарас, але не Шевченко. Франко, але не Іван. URL: <https://frankolive.wordpress.com/2017/03/10/тарас-але-не-шевченко-франко-але-не-ів/>

* * *

Якщо Ви дочитали до цього місця, то, напевно, таки готові пуститися зі мною в мандрівку стежками долі Петра Франка. Дякую.

Але, щоб моя розповідь не здавалася Вам занадто заплутаною і щоб Ви не загубилися в натовпі, дозвольте представити Вам супутніх персонажів моєї книги. Отож:

ДІЙОВІ ОСОБИ

Іван Франко (27.VIII.1856 – 28.V.1916) – батько Петра Франка, класик українського письменства, одна з центральних фігур української історії 2-ї пол. XIX – поч. XX ст.
Ольга Франко з Хоружинських (10.IV.(?)1864 – 15.VII.1941) – мати Петра, дружина Івана Франка (одружилися 16 травня (4 травня за старим стилем) 1886 року).
Андрій Франко (16.VII.1887 – 22.IV.1913) – найстарший брат Петра.
Тарас Франко (9.III.1889 – 13.XI.1971) – старший брат Петра.
Анна Франко (в заміжжі *Ключко*) (9.VIII.1892 – 24.IV.1988) – Петрова молодша сестра.

Ольга-Марія Білевич (у заміжжі Франко) (23.VII.1896 – 27.III.1987) – дружина Петра Франка (одружилися 4 лютого 1919 року), мати його двох доньок.
Віра-Марія Франко (31.I.1923 – 31.I.1996) – старша донька Петра та Ольги Франків, мати Петрових онучок – Надії Франко (12. VI. 1950 – 10. V. 2018) та Іванни Сітницької (22. III. 1952 р. н.; у заміжжі – Міліянчук).
Іванна-Олександра (Ася) Франко (24.I.1925 – 20.V.1978) – молодша донька Петра та Ольги Франків, мати Петрових онуків, які носять прізвище свого батька Мирослава Галушака: Люби (1. IV. 1951 р. н.), Петра (12.IX.1954 р. н.), Ірини-Орисі (4. IV. 1957 – 9. VI. 1997; у заміжжі – Глинна), Адріани (14.VIII.1959 р. н.), Маріанни (8.VII.1961 р. н.; у заміжжі – Макаруха).

Катерина Фалькевич (у заміжжі Франко) (27.XI.1896 – 1.II.1962) – дружина Тараса Франка (одружилися 12 серпня 1922 року), братова Петра Франка.
Зеновія-Ростислава Франко (31.X.1925 – 17.XI.1991) – старша донька Тараса та Катерини Франків, небога Петра Франка.
Дарія-Любомира Франко (30.X.1926 – 24.X.2015) – молодша донька Тараса та Катерини Франків, небога Петра Франка.
Роланд-Олександр Франко (28.III.1932 р. н.) – син Тараса та Катерини Франків, небіж Петра Франка.

Петро Ключко (28.V.1891 – 1948) – чоловік Анни Ключко з Франків (одружилися 1919 року), швагер Петра Франка.

Тарас Ключко (1920 – 15.VIII.1983) – старший син Анни і Петра Ключків, небіж Петра Франка.

Мирон Ключко (26.II. 1922 – 12. IX. 2004) – молодший син Анни і Петра Ключків, небіж Петра Франка.

ПОДЯКИ

Ця книга не була б такою, як вона є, якби не діяльна допомога небайдужих людей, які підтримали мене на цьому шляху словом і ділом. Тож складаю сердечну подяку тим, хто своїми порадами, консультаціями, сприянням у доступі до матеріалів та опрацюванні фондів уможливив мою працю над цією книгою (зокрема і в період карантину):

- архівістам і джерелознавцям Андрієві Березівському, Галині Бурлаці, Тетяні Голлак, Андрієві Когуту, Наталці Лисенко, Олесі Стефанік;
- бібліографу Костянтиніві Курилишину,
- історикам Олесі Ісаюк, Андрієві Клішу, Олександрі Лосеву, Ігореві Медведю, Ігореві Мраці, Сергієві Перепічці, Андрієві Сові, Андрієві Харуку, Юрієві Юзичу, Богданові Якимовичу;
- літературній редакторці Наталі Федорак;
- літературо- і франкознавцям Ларисі Бондар, Михайлові Гнатюку, Ярославі Мельник, Валерієві Корнійчуку, Ірині Роздольській, Ростиславові Чопику;
- музейникам Вірі Бонь, Вікторові Мартинюку, Богдані Мелих, Марії Оркуш;
- пресознавцям Вахтангові Кіпіані, Степанові Костю.

Щиру вдячність висловлюю також нащадкам Петра Франка: онучкам по доньці Вірі – Іванні Міліянчук, Надії Франко і її чоловікові Андрієві Мейкуту; онукам по доньці Іванні – Адріані, Любі, Петрові та його дружині Олесі Галушакам, Маріанні Макарусі; правнучкам – Марті Гуменецькій та Олі Чуквінській. Сердечно дякую також онучці Анни Франко-Ключко Галі Ключко та її подрузі мистецтвознавиці Марії Рипан; правнукові Мирона Олексюка – Назарові Олексюку. За світлини з архіву Степана Гайдучка особна подяка Лесі Крип'якевич.

Окрема подяка директорів Дому Франка у Львові франкознавцю Богданові Тихолозу.